

O, sənətin gücünə inanırdı

Cətin və şərəfli yol keçən Azərbaycan teatrının tarixinə nəzər salanda neçə-neçə nəhəng simaların olduğunu görürük. Bu insanlar heç nədən ecazkar bir sənət yaratmışlar. Halbuki o zaman müvafiq binalar və səhnələr yox idi, rolları oynayacaq aktyorlar yetişməmişdi, üstəlik, şəriət qaydaları, köhnə baxışlar xeyli əngəllər törədirdi.

Belə bir ağır zamanda teatr sənətinin böyük yükünü öz çiyinlərində daşıyan cəfəkeşlər mütərəqqi etiqadları, xalqın inkişafına kömək edən məsləki əsas tutaraq işığı, inkişafı, müasirliyi tərənnüm edir, onların müdafiəsinə qalxır, yüksək ideallar, qayələr uğrunda mübarizə aparırdılar. Xalqın mədəni inkişafının tarixini yazırdılar.

Görkəmli teatr xadimi, bu sənətin qurucularından olan Cahangir Zeynalov tarixə milli teatrın ilk peşəkar aktyorlarından biri, onun nəzəri estetik prinsiplərini qələmə alan ilk teatrşünas kimi daxil olmuşdur. O, həm də realist aktyor məktəbinin banisi kimi də sayılıb-seçilirdi. Kərbəlayı Cahangir Zeynalov eyni zamanda Azərbaycan peşəkar teatr tarixində qüdrətli nəsil şəcərəsini yaradan ilk aktyor olmuşdur. Bu il görkəmli sənətkarın anadan olmasından 160 il ötür.

1873-cü il martın 10-da Bakıda Realnı məktəbin şagirdləri özlərinin qurduqları səhnədə Mirzə Fətəli Axundzadənin "Sərgüzəşti-vəzir-i-xani-Lənkəran" pyesinin tamaşasını göstərdilər və həmin gün bununla böyük milli-mənəvi sərvətin təməli qoyuldu. "Mirzə Fətəlinin böyük istedadı dramaturgiyanı Azərbaycan ədəbiyyatının milli faktoruna çevirdi, xalq bu janrı qəbul etdi və sevdi. Bu yeni janr böyük ziyalılar, sənətkarlar zümresi yaratdı və bu ziyalılar, sənətkarlar eyni zamanda teatr xadimləri kimi Azərbaycan mədəniyyətinin hərtərəfli inkişafında böyük rol oynadılar. Onların hamısı bu gün adbaad xatırlanmaq şərəfini və səlahiyyətlərini öz fəaliyyətləri və teatra sevgiləri ilə qazanıblar". Azərbaycan teatrının 140 illik yubiley tədbirində səsləndirilən bu fikirlərdə diqqətçəkn məqam o idi ki, teatrın inkişafında müstəsna rolu olan sənətkarların sırasında birinci yerdə Cahan-gir Zeynalovun adı çəkilirdi.

...1885-ci ildə növbəti tamaşalardan biri göstərilir. Pərdə açılır və əsərin qəhrəmanı səhnədə görünür. Tamaşaya gələnlər çaşqınlıqla bir-birlərinə baxırlar. Rolu ifa edən 20 yaşlı gənc Cahangir Zeynalov idi. Həmin gün o, aktyorluq sənətində debütünü edirdi.

Deyirlər ki, yaradıcılıq sevincdir, həyəcəndir, həm də iztirabdır. Sənətkar böyük olduqca gərginliyi də artıq olur. Hünər görəkdir ki, bu uzun, hamar olmayan yolu fəlakətə uğramadan keçə biləsən. Cahangir Zeynalovun axtarışları həmişə uğurlu olub və onun yaradıcılıq tapıntıları nəhayətsiz sevinclərlə başa çatıb, gurtuluu alqışlarla qarşılanıb.

1885-ci ildə C.Zeynalov yenicə sənət yoluna qədəm qoymuşdu, bir-birinin ardınca uğurlar qazanırdı. O, həyatın, inkişafın zəruri tələbi olan prinsipləri böyük səylə müdafiə edirdi, sənətin gücünə inanırdı. Teatra yüngül bir yer kimi deyil, ideya-tərbiyəvi əhəmiyyəti olan məktəb kimi baxırdı. Yaratdığı obrazlarda zəmanənin qaranlığını, zülmünü, məşəqqətlərini açıb göstərirdi. O, zülmkar dünyadan insanların xilas olacağına böyük ümid bəsləyirdi. Yaxşı adamlar, nəcib, tərəqqipərvər ziyalılar artıq XIX əsrin sonlarında başlamış fırtınalardan çox şey gözləyirdilər: köhnə zəmanəni yola salmağı, dünyanı çirkablardan təmizləməyi, Yer üzünə azadlıq və səadət gətirməyi...

Yolun ən çətinini seçdi: ömrünü teatra həsr etdi

C.Zeynalov 1865-ci ildə Bakıda varlı-dövlətli, əsil-nəcabətli bir nəsilddə, tacir Məşədi Rzanın ailəsində dünyaya göz açmışdı. İbtidai təhsil almış, rus və fars dillərini dərindən mənimsəmişdi. Şəhərdə həm də xeyirxahlığı, səxavəti ilə tanınır-

dı. Maarifin, mədəniyyətin inkişafına yorulmadan böyük əmək sərf edirdi.

Əlbəttə, o, başqa bir həyat da yaşaya bilərdi. Malı, mülkü, pulu ona hər cür qayğılardan uzaq bir ömür vəd edirdi. Lakin Cahangir Zeynalov yolun çətinini seçdi. Ömrünü teatra həsr etdi.

Ustad sənətkar teatr səhnəsində onlarca obraz canlandırdı. Həbib bəy Mahmudbəyovla Soltanməcid Qənizadənin hazırladıqları tamaşalarda oynadı. 1900-cü illərdə Müsəlman Dram Artistləri Şirkətinin təşkilində böyük xidmətlər göstərdi. M.F.Axundzadənin "Hacı Qara"sında Hacı Qara, "Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah"da Şahbaz bəy və Məstəli şah, Nəcəf bəy Vəzirovun "Hacı Qənbər"ində Hacı Qənbər, "Müsbəti-Fəxrəddin"də Vəli, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin "Ağa Məhəmməd şah Qacar" faciəsində Tavad Maqobeli, Nəriman Nərimanovun "Dilin bəla"sında Şamdan bəy və Hacı İbrahim, eləcə də digər yazıçı və dramaturqların əsərlərində çoxsaylı obrazilar, sanballı surətlər, xarakterlər yaratdı. Bu aktyorun sənət eşqi, yaratmaq həvəsi daim közərən ocaq idi. Orada böyük də, kiçik də eyni hərarətlə qızınırdı.

Cahangir Zeynalov Azərbaycan səhnəsində Tolstoyun, Şillerin, Molyerin, Şəmsəddin Saminin və digər əcnəbi müəlliflərin qəhrəmanlarına da həyat verib. Geniş diapazona malik olan aktyor bəzən bir tamaşada iki obraz yaradıb. Üzeyir bəy Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" operettasında həm Rza bəy, həm də Rüstəm bəy obrazlarını yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Cahangir Zeynalovun fəaliyyətində diqqəti çəkən digər məqamlar da var. Bəzi tamaşalarda bir neçə quruluşda oynayıb. Hamısında da eyni məharəti nümayiş etdirib. Aktyor kimi çıxış etdiyi əksər əsərləri sonralar özü də rejissor kimi tamaşaya qoyub. Cahangir Zeynalov milli teatrımızın himayədarı, xeyirxahı olub.

Evi indiki Hüsü Hacıyev və Dilarə Əliyeva küçələrinin kəsişməsində - "Şahmat klubu"nun yerində idi. Cahangir Zeynalov otaqlardan birini aktyorların sərəncamına vermişdi ki, orada məşq etsinlər. Otağın yuxarı başında öz vəsaiti hesabına səhnə düzəltmişdi. Burada kimlər olmamışdı?! Dövrün mütərəqqi ziyalıları,

müəllimləri, teatr fədailəri... Adlarını çəkmək kifayətdir ki, Cahangir Zeynalovun çevrəsinin kimlərin zəkasının nuruna qerq olduğunu təsəvvürə gətirəsən - Hacığa Abbasov, Mirzağa Əliyev, Məhəmməd bəy Əlvəndi, Hüseyn Ərəblinski, Mirmahmud Kazımovski kimi aktyorlar idi. Soltanməcid Qənizadə, Həbib bəy Mahmudbəyov, Bədəl bəy Bədəlbəyli kimi səhnə fədailəri... Bu insanların fəaliyyəti qəhrəmanlıq idi.

Nəsildən-nəslə keçən yazılardan, söhbətlərdən bəhrələnən tədqiqatçılar Cahangir Zeynalov sənətinin məziyyətini, ömrünün səhifələrini araşdırıb öyrənə biliblər. Öyrəniblər ki, onun yaratdığı hər obrazda böyük bir insan qəlbinin çırpıntısı var. Ona görə də istər xırda, istərsə də böyük rolları həmişə dərin mənə ilə dolu idi. C.Zeynalovun yumoru Azərbaycan folklorundan mayalanmışdı. Obrazları sünilikdən uzaq olmuş, oyununda, nitqində pafosdan, ritorikadan, qeyri-səmimi monoloqlardan yan keçmişdi. Nəticədə rolları da həyatı idi və inandırıcı təsir bağış-

layırdı. Həmişə yaratdığı xarakterin daxili məntiqinə əsaslanmışdı. Mütəxəssislər onun müxtəlif üslubları sintez etmək bacarığını xüsusi vurğulayırlar. Odur ki, Cahangir Zeynalovun öz forma və prinsipləri ilə seçilən aktyor məktəbi olduğunu qeyd edirlər.

O, həm də istedadlı rejissor idi

Cahangir Zeynalovun yaradıcılığının bir qolu da rejissorluqla bağlıdır. XIX əsrin sonlarında sənət dostu Nəcəfqulu Vəliyevlə birgə əsərlər tamaşaya qoyublar. 1900-cü illərdə Müsəlman Dram Artistləri Şirkətinin təşkilində C.Zeynalovun müstəsna rolu olub. "Nicat" (1906) və "Səfa" (1912), "Nəşri-maarif" mədəni-maarif cəmiyyətləri nəzdindəki teatr truppalarında Kərbəlayı Cahangir əsasən aktyorluq etsə də, tamaşalara quruluşlar da verərdi.

Rejissor kimi parlaq istedadada malik C.Zeynalov 1913-cü ildə "Səfa"da M.F.Axundzadənin "Hacı Qara", Nəcəf bəy Vəzirovun "Vətən", Zülfiqar bəy Hacıbəyovun "Evli ikən subay" əsərlərini tamaşaya qoyub. 1914-cü ildə Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin "Millət dostları", Molyerin "Zorən təbib", 1915-ci ildə Namiq Kamalın "Əhdə vəfa" əsərlərinə quruluş verib. O, növbəti illərdə də müxtəlif truppalarla əməkdaşlıq edərək məmərəli rejissorluq fəaliyyəti ilə məşğul olub.

"Səfa"nın teatr truppası 1912-ci ildən fəaliyyətdə idi, ancaq cəmiyyətin özü 1910-cu ildə yaranmışdı. "Səfa"nın kitabxanasının təşkilində böyük işlər görən Cahangir Zeynalov onun fonduna çoxlu kitab bağışlamışdı. Bakıda qabaqcıl elm ocaqlarından sayılan "Səfa" məktəbində Səməd Mənsur, Abbasmirzə Şərifzadə, Cəfər Bünyatzadə ilə yanaşı, Cahangir Zeynalov da dərs deyirdi. Dəfələrlə "Səfa" teatr bölməsi idarə heyətinin rəhbərləri sırasına seçilmişdi. Hətta 1914-cü ildə sədr vəzifəsini C.Zeynalov, müavinliyi isə Mehdi bəy Hacinski tutmuşlar.

Görkəmli sənətkarın ictimaiyyət arasında, həmkarları, tamaşaçıları, ümumiyyətlə, xalq arasında böyük hörməti vardı. 1910-cu il noyabrın 30-da - Qurban bəyramı günündə teatr ictimaiyyəti Cahangir Zeynalovun səhnə fəaliyyətinin 25 illiyini təntənə ilə qeyd edir. O vaxtdək hələ heç bir aktyor üçün belə bir yubiley keçirilməmişdi. Tədbir Tağıyev teatrında baş tutur. Rəsmi hissədən sonra xanəndələr konsert verirlər. Yubiley çərçivəsində M.F.Axundzadənin "Lənkəran xanının vəzir"i komediyası oynanılır və burada Mirzə Həbib rolunda Cahangir Zeynalov çıxış edir.

Sənətkarın bir çox üstün məziyyətləri ona cavan ikən əsl ağsaqqal nüfuzu qazandırması idi. Xeyirxah işləri görkəmli sənətkarı insanların gözündə ucaltırmışdı. Mirzağa Əliyev, Hacığa Abbasov, Məmmədəli Vəlixanlı kimi aktyorların sənətə gəlişinə Kərbəlayı Cahangir böyük təkan vermişdi. Bütün bunlarla yanaşı, onun hər zaman barışa çağıran səsi, kəsərli sözü vardı. Məhz bunun sayəsində "Nicat",

"Səfa", "Müsəlman Artistləri İttifaqı", Hacıbəyov qardaşlarının "Opera və dram truppası"nın bir-biri ilə çəkişmələri səngimişdi. Cahangir Zeynalov onları barışdırmış və Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə birləşməyə çağırırmışdı.

Məkrli və namərd qonşularımız olan ermənilərin törətdikləri qırğınlar və bəd əməllər bu və ya digər formada xalqımızın görkəmli ziyalılarının əksəriyyətinin taleyindən qara kabus kimi keçib. O cümlədən unudulmaz aktyorumuz Cahangir Zeynalovun da. 1918-ci il martın 17-də erməni daşnakları Bakıda vəhşiliklə yanğınlar və qırğınlar törəndəndə Cahangir Zeynalov həyat yoldaşı Hüsniyyə xanım-la, körpə qızı Nəsimə ilə İranın Ənzəli şəhərinə, müvəqqəti orada yaşayan qayınatası Məşədi Əbdüldayan Hüseynovun yanına gediblər. Oktyabrın əvvəllərində ara sakitləşəndə ailəsi ilə birgə "Arda-han" gəmisi ilə Bakıya qayıdarkən dənizdə fırtına qopub. Səkkiz gün dənizdə qalan gəmidə natəmizlikdən yatalaq (tif) xəstəliyi əmələ gəlib. Kərbəlayı Cahangir də bu xəstəliyə tutulub. Bakıya çatan-dan sonra yaxın dostlarından, qohumla-rından xəbərsiz dünyasını dəyişib.

Teatr salnaməsi onun sonuncu dəfə "İsmailiyyə" zalının səhnəsində "Hacı Qara" tamaşasının baş rolunda oynadığını xəbər verir. Bu, aktyorun son yaradıcılıq günü kimi həyatına yazılır. İllər sonra səhnəyə Cahangirin yeganə yadigarı olan qızı Nəsimə xanım gəlir. Görkəmli sənətkar bütün varlığı ilə atasının arzularını davam etdirib, soyadını da, sənətini də yaşadıb. Təkcə teatr sənətinə deyil, bütün Azərbaycana gülüş, yumor, xoş əhvali-ruhiyyə dolu bir çələng bəxş edib. Bəxş etdiyi həm də atasının adını verdiyi oğlu - Xalq artisti Cahangir Novruzov olub.

*İradə ƏLİYeva,
"Azərbaycan"*